

De bever van Zalk

Wie het woord 'Zalk' hoort, denkt wellicht eerst aan het 'kruidenvrouwtje' Klazien (*Kleusien uut Zalk*), die - het zal alweer zo'n tien jaar of langer geleden zijn - haar wijze raadgevingen op de televisie mocht spuien. Natuurliefhebbers denken misschien aan het in de uiterwaarden langs de IJssel gelegen Zalkerbos, een van de laatste hakhoutbossen in Nederland. Maar tot in lengte van jaren zal Zalk (het dorpje ligt iets ten westen van Zwolle) vooral bekend blijven omdat daar in 1826 (andere bronnen vermelden het jaar 1825, maar dat is niet juist) de laatste bever van Nederland is uitgeroeid. Het verhaal gaat dat een visser daar de hand in heeft gehad; hij dacht met een otter (een concurrent in de ogen van de visser!) te maken te hebben. Aan de Zalkerdijk staat een beeldje ter herinnering aan dat trieste gebeuren.

De vraag is wat de laatste bever in Zalk deed: bevond het zich daar in zijn (of haar) eigen territorium, of was het dier op een vergeefse zoektocht naar een partner? Van Wijngaarden reconstrueerde de vroegere verspreiding van de bever in Nederland (zie het kaartje op pagina 231 in de *Atlas van de Nederlandse Zoogdieren*, onder redactie van S. Broekhuizen et al., KNNV-uitgave uit 1992). Hij deed dat aan de hand van toponiemen (plaatsnamen waarin het woord bever voorkomt), subfossiele vondsten en berichten over gedode dieren. Bevers bleken vroeger voor te komen langs de binnenduinrand van Holland (Beverwijk!), langs de grote rivieren en langs de beken op de zandgronden in Oost- en Zuid-Nederland. De aanwezigheid van wilgenbossen leek daarbij een belangrijke voorwaarde voor de aanwezigheid van de bever te zijn; in verlandingsgebieden met elzenbroekbossen (zoals het centrum van Holland) kwamen de dieren waarschijnlijk niet voor, evenmin in Zeeland (wel in Zeeuws-Vlaanderen), de Waddeneilanden, Groningen en Friesland en op het Veluwe-massief. Het langst schijnt de bever zich gehandhaafd te hebben nabij de Biesbosch en langs de IJssel. De bever bij Zalk was dus vermoedelijk geen zwervend exemplaar, maar bevond zich in een gebied waar de soort al vele eeuwen zal hebben voorgekomen.

De vraag kan gesteld worden wat de voornaamste oorzaak van de achteruitgang en het verdwijnen van de bever in Nederland is geweest: was dat de jacht op het dier vanwege zijn pels en andere kwaliteiten (zie de beschrijving van de bever in het kader), was dat omdat men de aanwezigheid van de bever hinderlijk of zelfs schadelijk vond en daarom op de dieren jaagde (of de burchten of nestholen verstoorde)? In de literatuur zijn hierover geen duidelijke aanwijzingen te vinden.

In de loop van de 19e eeuw was de bever niet alleen in Nederland, maar ook in de meeste andere Europese landen uitgeroeid. Aan het einde van die eeuw waren er nog maar vijf restpopulaties te vinden: langs de benedenloop van de Rhône (ca. 30 dieren), langs de middenloop van de Elbe (ca. 200 dieren), in Zuid-Noorwegen (60 à 90 exemplaren) en verder langs enkele Wit-Russische en Russische rivieren (Berezina, Dnjeper, Voronezh). Na het stopzetten van de jacht kon zich het areaal in Oost-Europa en Scandinavië weer uitbreiden. Bovendien zijn er herintroductiecampagnes opgezet in diverse landen (Zwitserland, Duitsland, Frankrijk, België). Inmiddels telt de Europese populatie weer zo'n 600.000 dieren, wat betekent dat internationaal gezien het met de bevers weer goed gaat. Het is echter zo dat in grote delen van het oorspronkelijke verspreidingsgebied de dieren nog niet zijn teruggekeerd.

De herintroductie van de bever in Nederland

Het idee om in Nederland bevers uit te zetten dateert van 1950; maar pas in 1983 is men er in de Werkgroep Bevers (een initiatief van medewerkers van de Inspectie Natuurbehoud van het Staatsbosbeheer) serieus over gaan nadenken. Daarop zijn in 1988 de eerste exemplaren, afkomstig van de Elbe-populatie, in de Biesbosch uitgezet. In totaal zijn er tot het najaar 1991 42 Elbe-bevers losgelaten, maar de resultaten waren niet hoopvol: de sterfte was hoog en de reproductie laag. Na 1993 verbeterden zich de resultaten iets, maar de reproductiecijfers bleven duidelijk achter bij die elders in Europa. Een kleiner aantal (ca. de helft) van de beverparen heeft elk jaar jongen, tegen 2/3 in het buitenland. Als mogelijk oorzaak wordt wel gedacht aan de hoge concentraties aan zware metalen. Van cadmium, bekend van de gele kleurstoffen in plastic, is bij een bever een concentratie tot 800 ppm in de nieren gevonden, terwijl 1 ppm normaal is! Aan de andere kant was het bewuste dier 18 jaar oud geworden en was zo te zien tot aan zijn dood in goede conditie geweest. Een ander punt is dat de bevers in de Biesbosch veel grotere territoria hebben - of nodig hebben - dan bijvoorbeeld aan de Rhône: gemiddeld 13 km oever tegen gemiddeld 4 km in het buitenland. De oorzaak daarvan is niet precies bekend, maar waarschijnlijk geven de grote territoria aan dat de Biesbosch geen optimaal gebied is voor de bevers, mogelijk vanwege een relatief eenzijdig voedselaanbod. Deze bijzonder grote territoria waren ook de oorzaak van de problemen bij het uitzetten van de bevers in de beginperiode. Zonder dat men het in de gaten had, werden nieuwe dieren in bestaande territoria van eerder uitgezette exemplaren losgelaten, wat leidde tot grote onrust in de populatie, wat leidde tot verhoogde sterfte en

verminderde reproductie. Het aantal bevers in de Biesbosch is na 1991 gestaag toegenomen, tot ca. 70 exemplaren in het jaar 1999. In 2004 wordt een nieuwe telling gehouden, waarvan de resultaten later dit jaar bekend zullen worden gemaakt (men verwacht een voortgezette groei). De totale Nederlandse populatie bedroeg in 1999 zo'n 120 bevers.

De Europese bever

Europese bever (*Castor fiber*). Herkenning: grootste Europese knaagdier (tot 87 cm lang, staartlengte tot 38 cm, gewicht tot 38 kilo), zwemvliezen tussen de tenen en een brede, sterk afgeplatte, geschubde staart waarmee de bever bij onraad hard op het water kan slaan. De bruine vacht van de bevers is bijzonder dicht: 12.000 en op de buik 23.000 haren per vierkante cm. De dieren kunnen oren en neus sluiten wanneer ze onder water duiken. Bevers houden geen winterslaap. Laat in het voorjaar worden 2 tot 8 jongen geboren; ze worden gezoogd tot ze zes weken oud zijn, maar blijven twee jaar lang bij hun ouders. In het derde jaar worden de jonge bevers volwassen en gaan op zoek naar een eigen territorium. In oudere publicaties werden vier en soms nog meer ondersoorten onderscheiden, tegenwoordig (h)erkennt men er maar twee, waarbij de sommige onderzoekers het liever over geografische herkomsten dan ondersoorten hebben. Het gaat dan om de West-Europese ondersoort of herkomst (Noorwegen, Elbe, Rhône) en de Oost-Europese (Rusland en Wit-Rusland). De Amerikaanse bevers (*Castor canadensis*) zijn iets kleiner dan zijn Europese verwanten; beide soorten kruisen onderling niet, maar helaas is de Amerikaanse soort wel op enkele plekken in Europa (Finland) uitgezet. Bevers werden vroeger geschoten voor hun pels (beverbont is waterafstotend) en vlees, maar ook om de 'bevergeil', een geurstof die als medicijn werd gebruikt. De aanwezigheid van bevers in een bepaald gebied is dankzij de aan- en omgeknaagde boompjes meestal niet moeilijk vast te stellen, maar vanwege hun levenswijze - in en onder water, 's nachts actief - is het wel lastig om de aantallen van deze dieren in een gebied redelijk nauwkeurig te bepalen.

In de Nederlandse zoogdierenatlas staat te lezen dat de bever geen hoge eisen aan de leefomgeving stelt: water (stilstaand of stromend) van minimaal 50 cm diep en voedsel in de vorm van houtige gewassen en kruiden. Bevers verplaatsen zich voornamelijk zwemmend; ze maken dammen (maar alleen in stromend water) en graven smalle kanalen wanneer het water te ondiep is of het aantal langs de oevers gelegen bomen te gering. Voor hun nesten graven bevers ondiepe holen (in steile oevers) of ze maken takkenburchten. De ingang van deze holen of burchten ligt steeds onder water.

In West-Europa heeft de bever weinig natuurlijke vijanden. In Duitsland is wel gezien (webcam) hoe een nerts een beverhol binnengedrongen was om daar jonge bevers op te peuzelen. In Noord- en Oost-Europa moeten beverholen stevige wanden hebben, omdat anders de kans bestaat dat beren in het zomerseizoen de holen openbreken. In strenge winters gebeurt het dan soms dat de ingang van het beverhol door ijs versperd raakt en dat het de bevers vervolgens niet lukt zich naar boven toe een uitweg te knagen uit hun extra-verstevigde hol, en zo jammerlijk omkomen.

De bever op andere plekken in Nederland

In 1995 is de eerste bever uit de Biesbosch weggetrokken om zich elders te vestigen. Uit het Natuurpark Lelystad ontsnapten vanaf eind 1990 enkele dieren uit gevangenschap en hebben elders in de polder een kleine populatie van 20 tot 25 dieren opgebouwd. Ter verhoging van de genetische differentiatie (alle dieren waren de nakomelingen van slechts één paartje bevers) zijn er mannetjes van elders bijgezet. In 1994 zijn bevers uitgezet in de Gelderse Poort; na enkele tegenslagen ontstond daar toch een zich voortplantende populatie. Vanuit Duitsland (Eifel) hebben zich de afgelopen jaren enkele bevers gevestigd in het stroomgebied van de Maas en haar zijriviertjes. In Noord-Limburg is een solitaire bever ontdekt, een ouder exemplaar dat daar dammen bouwt. In Limburg zijn in 2002 en 2003 in totaal 6 families uitgezet afkomstig van de Elbe. Dit om de reeds aanwezige solitaire bevers die vanuit Duitsland zijn gekomen te ondersteunen.

Ook in 2004 zullen nog enkele families worden uitgezet. Andere bevers zijn in de laatste tijd waargenomen bij Zaltbommel, in de Blauwe Kamer bij Rhenen (een jong exemplaar, ontsnapt uit Ouwehands dierenpark), in de Krimpenerwaard, in de buurt van Rhoon en Ridderkerk terwijl de hoop bestaat dat de bevers binnenkort weer het stroomgebied van de Gelderse IJssel gaan ontdekken. Dit is inmiddels gebeurd, de bever is weer terug in/langs de IJssel!

Bij de herintroductie van de bever in Nederland heeft men bewust gebruikgemaakt van exemplaren uit de populatie langs de Elbe. Elders in Europa is men minder zorgvuldig geweest; zo zijn in Beieren bevers uitgezet die afkomstig zijn uit zowel Noord- als Oost-Europa. Het resultaat is daar echter voortreffelijk: de kruisingen tussen beide geografische herkomsten (ze worden officieel niet als ondersoorten erkent) doen het bijzonder goed. Een deel van Oonze Limburgse bevers is afkomstig van exemplaren die uit de Eifel zijn weggetrokken en dat zijn dieren van Oost-Europese afkomst. Het valt dus te verwachten dat met het groter worden en uitzwermen van de populaties te zijner tijd in Nederland ook de verschillende herkomsten zullen gaan mengen. Dat kunnen we jammer vinden, maar we moeten niet vergeten dat de genetische basis van de huidige populatie van 600.000 Europese bevers nogal smal is: teruggaand op slechts een paar honderd dieren die hier een eeuw geleden voorkwamen.

De toekomst van de bever in Nederland

Ondanks alle aanvangsproblemen lijkt het erop dat ook in Nederland de populaties van bevers levensvatbaar zijn, gezien ook het feit dat de dieren zich langzamerhand naar andere gebieden verspreiden. Het feit dat de beverterritoria in de Biesbosch zoveel groter zijn dan elders in Europa baart enige zorg: weten wij nog te weinig van de eisen die de dieren aan het milieu stellen? Wat dat betreft kunnen we leren van de dieren die wegtrekken en biotopen zoeken die ze zelf het meest geschikt vinden.

Bevers kunnen met hun waterbouwkundige activiteiten een grote invloed op het landschap uitoefenen. Stukken land worden onder water gezet, bomen (tot een doorsnede van 100 cm!) worden omgeknaagd of sterven af. Voor zover bekend hebben dergelijke zaken in Nederland nog niet tot problemen geleid en kan de bever gezien worden als een welkome verrijking van de natuur. Met name in natuurontwikkelingsprojecten in uiterwaarden en beekdalen voegt de bever een nuttig stuk dynamiek toe aan de landschapsvormende processen. Het is natuurlijk mogelijk dat het in de toekomst vaker voor gaat komen dat bevers plaatselijk enige schade of overlast veroorzaken (naast wilgen- en populierenbast willen bevers ook wel eens een smakelijk fruitboompje verorberen). Maar omdat bevers zozeer aan het water gebonden zijn, zal de schade aan land- en tuinbouw nooit echt groot worden. Zo te zien is er nog ruimte genoeg voor de bevers om zich in Nederland verder te verspreiden: in de eerste plaats moeten we dan denken aan de grote en kleine rivieren, maar ook kleine watersystemen en zelfs recreatiegebieden met afwisseling van water en bos zijn voor de dieren interessant.

Mijn dank gaat uit naar Vilmar Dijkstra van de VZZ (Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming). Met hem heb ik uitvoerig over de bevers in Nederland gesproken en tevens heeft hij dit artikel kritisch doorgelezen.

De VZZ werd in 1952 opgericht en is vijftig jaar actief in de Benelux met als doelstelling een platform te zijn voor iedereen in de Benelux die zich met zoogdieren bezig houdt of interesse heeft in zoogdieren, zowel voor de leek als voor de beroepsbioloog.

Zoogdieren stellen specifieke eisen aan hun woon- en leefomgeving. Goede kennis over het gebruik en verspreiding van zoogdieren in verschillende landschappen is belangrijk om te voorkomen dat de zoogdieren nog verder achteruit gaan. De vrijwilligers van de verzamelen veel informatie, door onderzoek en inventarisaties. Door het geven van voorlichting, informatie en advies draagt de VZZ bij aan de bescherming van inheemse zoogdieren.

Daarnaast voert de VZZ onderzoek en inventarisaties uit in opdracht van o.a. provincies, gemeentes en particuliere natuurbeheerders

De VZZ is georganiseerd in werkgroepen van soorten of soortgroepen of per provincie. Deze werkgroepen voeren monitoringsactiviteiten uit en organiseren regelmatig discussiedagen, bijvoorbeeld over de wenselijkheid van herintroductie, klachtenafhandeling van vleermuizen en steenmarters of over de effectiviteit van zoogdierbescherming door provinciale overheden.

De VZZ heeft haar kantoor in Arnhem; het adres: VZZ, e-mail: zoogdier@vzz.nl

Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, tel: 026-3705318 fax: 026-3704038. Verder informatie op de website www.vzz.nl